

Janko Sever, *Krogla in medalje*.

Ljubljana: Zveza policijskih veteranskih društev Sever, 2021,
132 str., ilustr.

Med lanskimi obeležitvami tridesetletnice slovenske osamosvojitve je imela zaznamujoč pomen tudi knjiga o enem izmed izjemnih in doslej še neosvetljenih dejanj v vojni za Slovenijo leta 1991 – omejitvi oziroma preprečitvi učinkovitega bojnega delovanja močne oklepne enote Jugoslovanske ljudske armade (JLA) iz vojašnice »22. junij« v Pivki. To je s svojo drznostjo in domoljubno zavestjo storil Stane Požar, civilni orožar v pivški vojašnici.

Knjiga *Krogla in medalje* natančno predstavlja osamosvojitveno delovanje Staneta Požarja. To je njena posebna vrednost, saj je usoda posameznika kot sestavnega aktivnega člana osamosvojitve v njeni celosti še vedno premalo opazna, v ospredju so drugače zastavljene razčlenitve in

osebna spominjanja. Podoba dogajanja leta 1991 ima tako še vedno dovolj prostora za nove dopolnitve. Knjiga *Krogla in medalje* je v tem pogledu pomemben prispevek k zavedanju, kako je, takoj pa njeni ustanovitvi, potekala obramba naše države in kdo vse ter kako, s kakšno voljo, iznajdljivostjo, strokovnostjo in pogumom je bil graditelj takratne narodove zgodovinske prelomnice.

Avtor *Krogle in medalj* je Požarjevo delovanje povezal s prikazom tedanjih slovenskih in jugoslovanskih političnih razmer, varnostnega in obrambnega sistema, ki so ga v Sloveniji in na območju Južne Primorske razvili pred osamosvojitvijo in v pripravah nanjo, ter razporeditve in bojne moči JLA ter postopkov njene obveščevalne službe na Južnem Primorskem. Opozori tudi na različno razpoloženje med njenim častniškim kadrom, razpeto od razumevanja slovenskih narodnoemancipacijskih teženj do njihovnega sovražnega zanikanja – in na slovenski strani na organiziranost ter odločenost primorskih ljudi za državno uresničenje in obrambo slovenske domovine.

Stane Požar je imel eno od ključnih vlog v vojni za samostojno Slovenijo na Primorskem. Izhajal je iz protifašistične in partizanske rodbine, v kateri sta bila domoljubje in boj za slovensko svobodo ena od njenih ključnih vrednot. To ga je odločilno oblikovalo in poleg osebnega poštenja ter visoke delovne etike vodilo skozi življenje. Rodil se je na Novi Sušici 16. decembra 1949, se v srednji šoli izučil za koviinarja in se po delu v kemični in kovinski industriji leta 1973 zaposlil v pivški vojašnici. Postal je cenjen in iskan vzdrževalec tankovskega in pehotnega orožja.

Ko jugoslovanska politika leta 1990 ni imela ne volje ne moči, da bi rešila državno krizo, in je JLA z delno razorožitvijo slovenske Teritorialne obrambe skušala presekat

narodovo emancipacijsko in demokratično pot, je Stane Požar v zavedanju, da bodo proti Sloveniji nastopili s silo, svojo vlogo pri obrambi Slovenije videl v prizadevanju, da prispeva k slabljenju jugoslovanske bojne moči, kolikor le more. To je bilo njegovo osnovno vodilo, ki se je Sloveniji bogato obrestovalo.

S Požarjem so takoj po plebiscitu decembra 1990 navezali stik predstavniki slovenskih varnostnih organov. Postal je sodelavec takratne službe državne varnosti, kasneje Varnostno-informativne službe. Pred tem je sodeloval s poveljnikom posebne enote Milice v Postojni, več let pa je bil tudi v rezervnem sestavu Milice. V pripravah za obrambo Slovenije in med vojno za Slovenijo je aktivno sodeloval z Milico, Teritorialno obrambo (TO) in Narodno zaščito (NZ). »Staneta [so] vsi potrebovali, vsi izkoristili, da so pri njem iskali informacije«, se je kasneje spominjal eden od pripadnikov NZ (str. 70). Požar je v času osamosvojitvenih priprav varnostnim in obrambnim strukturam poročal o bojni moči, s katero razpolagajo v vojašnici, zbiral druge strateške informacije in podajal ocene o razpoloženju med častniki in vojaki. Med osamosvojitveno vojno je zunaj vojašnice, v katero se po 25. juniju 1991 ni vrnil, vojašnico pa je zaradi priprav JLA na poseg proti Sloveniji s težavo zapustil – v neprestani nevarnosti, da ga izsledi vojaška obveščevalna služba, opravljal nevarne opazovalne naloge o dogajanju v pivškem vojaškem kompleksu in širšem prostoru. Bil je vpet v vsestransko dejavnost slovenskih osamosvojitvenih sil in je prigovarjal tistim pripadnikom JLA, za katere je ocenil, da razumejo slovensko osamosvojitveno hotenje in boj, naj jima ne nasprotujejo, ampak se pridružijo Sloveniji in jugoslovansko vojsko zapustijo. In ob tem se je zgodila ironija usode. Zaradi izvajanja zahtevnih konspirativnih nalog po naročilu slovenskih obrambnih sil ter vojnih razmer, ki niso dopuščale običajnega formalnega vojaškega vpoklica, Požar vanje uradno ni bil vključen. Dokumenta, da je pripadnik obrambnih sil slovenske osamosvojitve, niso izdali. »Papir« ga tedaj ni zanimal, njegov temeljni in skrajni cilj sta bili osamosvojitve Slovenije in odločenost, da k njej prispeva največ, kar more.

Prispevek Staneta Požarja k slovenski osamosvojitvi je bil resnično pomemben. V pivški vojašnici, kjer sta bila dva oklepna bataljona, je sredi junija 1991 skrajšal udarne igle na topovih tankov prvega bataljona. To je onemogočilo, da bi igle ob sprožitvi udarile v netilke, s tem pa sta bila preprečena njihov vžig in aktiviranje topovskih granat. Spremenil je tudi nastavitve merilnih naprav tankovskih mitraljezov, da niso zagotavljale zadetka v cilj, in z nasutjem sladkorja v tankovske motorje onеспособil več oklepnih vozil. Ko so tanki 26. junija 1991 zjutraj izvozili iz vojašnice, so kmalu obstali. Usposobili so jih šele po treh urah. Tank je bil izjemna nevarnost za slovenske obrambne sile. Takratne enote TO so po celi Sloveniji izkusile njegovo bojno moč.

Tanke iz vojašnice v Pivki so uporabili ob zasedbi mejnega prehoda Rožna dolina 27. junija 1991. V spopadu z JLA so naslednji dan slovenske obrambne sile mejni prehod zasedle, dobljeni spopad v Rožni dolini pa je bil izredno pomembna zmaga v vojni za Slovenijo. Stane Požar je k temu pripomogel s svojim dejanjem v pivški vojašnici. Ker so tanki drugod po Sloveniji delovali zelo napadalno, lahko namreč sklepamo, da je jugoslovanska stran nameravala uporabiti njihove topove tudi na tem prostoru. A

do tega ni prišlo. Ob uporabi tankovskega mitraljeza pa kljub izšolanemu in strokovno usposobljenemu mitraljevcu krogle v Rožni dolini niso zadele cilja. Podobno je bilo tudi 2. julija 1991, ko se je tank ustavil pred izpraznjeno stavbo Milice v Pivki (v njej je ostal samo komandir), proti njej usmeril topovsko cev, nato v takem položaju obstal, potem pa cev obrnil na izhodišče in se odpeljal. Pred tem je koordinacijska skupina za Južno Primorsko prejela obvestilo, da bodo cilji napada s tanki iz pivške vojašnice objekti občine, TO in postaje Milice v Pivki. Do uporabe topa, ki so jo glede na prejeto obvestilo in ravnanje tankovske posadke lahko pričakovali, ni prišlo.

Odziv slovenskih ljudi na jugoslovanski vojaški poseg ter preplet drugih okoliščin in delovanj, ki so oblikovali tedanji zgodovinski čas, so v *Krogli in medaljah* nazorno predstavljeni. Avtor je podrobno predstavil tudi zadnji dan Požarjevega življenja, 2. julij 1991, ko ga je, da bi preveril in nato poročal TO, ali je v vojašnici v Pivki avtomobil določene osebe oziroma ali je ta v njej, voznik s civilnim avtomobilom peljal mimo nje. Požar je bil oborožen s pištolo. Vojaki na cesti pred vhomom v vojašnico so ju hoteli ustaviti, voznik je po njegovem navodilu pospešil hitrost, prisotni podčastnik, ki ga je prepoznal, pa je z avtomatsko puško streljal za odhajajočim vozilom. Staneta Požarja, do katerega so bili tedaj v vojašnici nepopustljivo sovražni, saj so brez težav ugotovili, kdo je povzročil okvare na tankih, je smrtno zadel.

Požarjeva smrt je za njegovo družino pomenila dvojni udarec: bolečo in tragično izgubo moža in očeta mladoletnega sina ter hčerke in kasnejše soočenje njegovih najbližjih s togim in skrajno ozkim gledanjem slovenske države na najbolj kritične trenutke njenega komaj rojenega življenja. Zanj je Stane Požar žrtvoval svojega, a na njegovem pogrebu predstavnikov države ni bilo. Tistim, ki so ga želeli pospremiti na njegovi zadnji poti, so udeležbo na pogrebu prepovedali. Uradi vrste državnih ustanov so v njegovi smrti videli (in vidijo) smrt moža, ki je na varnostno-obrambni ravni pomembno prispeval k slovenski osamosvojitvi, vendar ne kot pripadnik njenih varnostno-obrambni struktur, pač pa kot civilna oseba. Zaradi pisno neizvedenega vpoklica v slovenske obrambne sile se je izvajanje vseh nalog, ki jih je po ustnih dogovorih z njimi opravil Stane Požar, štelo za dejanja izven varnostno-obrambnega sistema delujočega domoljuba. Država zato njegovi vdovi ali otrokoma ni bila pripravljena dodeliti kakršne koli priznavalnine po vojaški žrtvi osamosvojitvene vojne. Statusa veterana vojne za Slovenijo mu kljub številnim pričam in njihovim izjavam niso priznali. Posmrtno pa so mu podelili visoka odlikovanja – častni znak svobode Republike Slovenije, častni vojni znak Republike Slovenije, bronasti znak Ministrstva za notranje zadeve in zlato plaketo Slovenske obveščevalno-varnostne agencije. Prispevek Staneta Požarja k slovenski osamosvojitvi so na ta način upoštevali. Po njem so poimenovali tudi vojašnico v Pivki. A k posmrtnemu podeljevanju odlikovanj je avtor pikro pripisal, da je Požar »po vsakem zavrnjenem zahtevku za družinsko invalidnino (...) dobil še novo posmrtno medaljo« (str. 121). Na kraju, kjer je bil ustreljen, stoji spominsko obeležje. Toda dostojanstvo posameznika se ohranja tudi skozi spomin nanj v skrbi za njegove najbližje, ki so utrpeli izgubo z njegovim žrtvovanjem za domovino, saj so izgubili moža, očeta in dragega sorodnika. Tudi to je ena od podob osa-

mosvojitvenega časa in obdobja po njem. Pravica se je »že skorajda povsem izgubila v državnih predalih edinstvenega vseslovenskega uspeha« (str. 125).

Da bi bili bolečina ob izgubi moža in očeta ter prizadetost njegovih osamosvojitvenih sodelavcev še večji, je v preteklih desetletjih poskrbelo domače in tuje pravno kolesje, ki je vodilo postopek proti povzročitelju Požarjeve smrti. Ta se je po slovenski osamosvojitvi umaknil v eno od evropskih držav. Slovenska država v dobrih tridesetih letih ni mogla zagotoviti, da bi jugoslovanskega podčastnika, ki je Staneta Požarja ustrelil, privedli pred sodišče, kjer bi izpeljali zakonit in pravičen sodni proces in ugotovili materialno resnico. Tako bi tudi razjasnili Požarjevo vlogo in položaj v osamosvojitveni vojni, ali je bil civilist ali ne. Smrt Staneta Požarja, odgovornost njenega povzročitelja, dokumentirana resnica o njej in Požarjeva posmrtna usoda so se izgubile v slovenskem in evropskem pravniškem labirintu. Kot je zapisal avtor, bo »vse to ostalo skrito v senci vojne za Slovenijo« (str. 113). Kljub temu pa so v tej knjigi podane tehtne razlage, ki odpirajo širši pogled na razumevanje in poznavanje osamosvojitvenih dejanj Staneta Požarja. Sedaj se lahko z njimi seznanimo.

Pričujoča knjiga, plod resnega raziskovalnega dela, ki ga kaže vrsta tehtnih virov in literature, na katere je oprta, je dobrodošel in potreben prispevek k dosedanjim obravnavam in izčiščevanju pogleda na leto 1991. Daje mu novo razsežnost, hkrati pa ohranja spomin na nesebičnega in doslednega človeka, ki se je brez pomišljanja odzval zahtevi časa. Pokaže, koliko in kako odločilno lahko prispeva posameznik v ključnih narodovih trenutkih, in to je njeno temeljno sporočilo. Besedo h knjigi je prispeval predsednik Združenja Sever, nekdanji pomočnik načelnika slovenske Milice in državni sekretar na Ministrstvu za obrambo RS ter dekan Visoke šole za notranje zadeve prof. dr. Tomaž Čas, spremno besedo pa podpisani.

Tukaj velja še beseda o avtorju tega dela. Janko Sever je dolgoletni nekdanji kriminalist in delavec na drugih področjih organov za notranje zadeve. Poleg pričujoče knjige je po upokojitvi našel čas tudi za literarno ustvarjanje.¹ Med osamosvojitvijo in ob odhodu JLA iz koprskega пристanišča 25. oktobra 1991 je bil načelnik Uprave za notranje zadeve Koper. Je tudi bratranec Stanislava Požarja, s katerim sta si delila mladostniška doživetja in izkušnje ter skovala trdno prijateljstvo.

Povezanost obeh bratrancev, pripadnost slovenski osamosvojitvi in vzgib k izrisovanju odtenkov njene podobe so rodili to knjigo. Z njo imajo bralke in bralci v rokah še en dobrodošel in pomemben, žal pa tudi tragičen prikaz odločilnih trenutkov naše zgodovine.

Jurij Perovšek

1 Janko Sever, *Mojim prvih 60* (Gabrovica: samozaložba, 2011); isti, *Poezije z Bržanije* (Gabrovica: samozaložba, 2020).